

A SZENT ISTVÁN TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁSAI
Új Folyam. 9. szám
Szerkeszti: STIRLING JÁNOS OESSH főtitkár

ADAMIK TAMÁS

**JÓZSEF ATTILA: *MEDÁLIÁK CÍMŰ*
CIKLUSÁNAK SZERKEZETE**

BUDAPEST 2006

A SZENT ISTVÁN TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁSAI
Új Folyam. 9. szám
Szerkeszti: STIRLING JÁNOS OESSH főtitkár

ADAMIK TAMÁS

**JÓZSEF ATTILA: MEDÁLIÁK CÍMŰ
CIKLUSÁNAK SZERKEZETE**

*Elhangzott a Szent István Társulat régi székházának disztermében
2005. március 4-én*

BUDAPEST 2006

*Minden jog fenntartva,
beleértve a bármilyen eljárással
való sokszorosítás jogát is*

© ADAMIK TAMÁS 2006

KÉSZÜLT A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT,
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA NYOMDÁJÁBAN.
IGAZGATÓ: FARKAS OLIVÉR OESSH
BUDAPEST, V. KOSSUTH LAJOS U. 1.

ADAMIK TAMÁS

JÓZSEF ATTILA: *MEDÁLIÁK* CÍMŰ CIKLUSÁNAK SZERKEZETE

1. Ha e kérdéshez hozzá akarunk szólni, figyelembe kell vennünk az eddigi kutatás eredményeit, mert belőlük egyrészt megsejthetjük, milyen megközelítési módok látszanak célravezetőnek, másrészt amit már elődeink fölfedeztek, alapul szolgálhat a továbblépéshez. Mindenképpen meg kell szívlelnünk József Attila barátjának és költőtársának, Németh Andornak vallomásait és megfigyeléseit. E korszak költői elképzeléseiről így vall: „Eszményünk a tömény vers volt, mely nem oldja, nem hígítja fel az élményt, hogy az minden áron – érthető – legyen.”¹ Majd így folytatja: „1927-ben vagyunk, a *Medáliák* korában. József Attila művészi eszménye ez időben a ráolvasás s a népdalok együgyü bája. Ezt a két eszményt forrasztja össze a *Medáliákban*. ... Tartalmuk az olvasó számára rejtett tartalmak – ítélet, valóságokról.”² Az idézett szavakból egyértelmű, hogy nehéz feladat a *Medáliákat* értelmezni, de nem reménytelen, mert van valamiféle valóságtartalmuk. E valóságtartalommal kapcsolatban Németh Andor egy másik írásában tesz néhány értékes megfigyelést: „Ámde étel-ital az élet esszenciáját jelenti József Attila lapjain, a testi valóságok, az élet teljének egy szóba sűrítését.”³ „Egészen közel visznek családi körülményeihez, apró ügyeihez” – írja -, s megállapításait példákkal is szemlélteti: „Barátommal egy ágyban lakom”, „göggel fortyog a bab és

---

¹ NÉMETH Andor, *József Attila*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1991, 88.

² I. m. 89.

³ *Kortársak József Attiláról*. I. (1922-1937), Új Magyar Múzeum. I. 1922-1937. Szerkesztette BOKOR László. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta TVERDOTA György. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987, 134.

sziszeg" (*Medáliák*, 9,1, 5), de mindezt burkoltan, mintegy „borosytánkőbe fagyva” teszi. „A tartózkodás és a szemérmelenség furcsa öntvényei ezek.”⁴

A Németh Andor kijelölte úton halad Bóka László, amikor felhívja a figyelmet József Attila képeire, s megjegyzi róluk, hogy „keleti miniátorok művészetét idézik,” majd megállapítja: „Ez a szemlélet a szó szoros értelmében mitologikus. Akkor is, ha ilyen parányi remekeket fog keretbe, mint ez: „Porszem mászik gyenge harmaton” vagy „jéglapba fagyva tejfehér virág” (*Medáliák*, 2,1,7). De akkor is, ha ilyen édeni-monumentális: „Elefánt voltam, jámbor és szegény, / hüvös és bölcs vizeket ittam én”⁵ (*Medáliák*, 1,1-2). Fodor András emlékeztet a francia szürrealizmus hatására, de hangsúlyozza, hogy ez a hatás csak a szemléleten, „a véletlen felbukkanó jelenségek víziószerű összekapcsolásán érhető tetten”. A felidézett tárgyi világ azonban a költő gyekmekkori élményeiből való, például a kis kanász, aki „ríva öleli át / kővé varázsolt tarka malacát” (*Medáliák* 2,3-4), a piócahalász, a lebegő gém, a zöld gyík Öcsöddel, az Alfölddel kapcsolatos és a népköltéssel; a „meztéláb” söprő lány, a vashabú vödör, a csámpás sityakú kölykök pedig a proletár élettel.⁶ Kiemeli továbbá a *Medáliák*ban megmutatkozó „hihetetlen” erőt és gyöngédséget, mely olykor az ellentétek különös feszültségét hozza létre, például a „Szakállam sercenj, reccsenj, kunkorodj” kezdetű 10. szakaszban.⁷ A tárgyi világ megjelenítésének fontosságára utal Tamás Attila is, nyomatékosítva, hogy a tárgyak „életigények és tehetetlenség általános ellentéteit” sűrítik magukba, például a hullani készülő „fáradt alma” (*Medáliák*, 3,5) . A „kés”, a „hullás” nála a pusztulás kifejezője: „a csöngés tompa tóra hull,” „kés ónos víz alatt” (*Medáliák*, 2,6; 4,3). Széles Klára különös fontosságot tulajdonít annak, hogy József Attila 1927 nyarán Franciaországban, nyaralás közben, felszabadult

---

⁴ I. m. 135.

⁵ BÓKA László: *József Attila. Esszé és vallomás*, Budapest 1975 (1947), 86.

⁶ FODOR András, *Szólj költemény. József Attila élete és költészete*, Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest 1971, 76-77.

⁷ I. m. 77.

hangulatban öt darabot megírt a *Medáliák*- ciklusból. Ennek a feloldódásnak nyomát őrzi az első darab elefántja.⁸ E nyáron a költő szakállt növesztett, s ezzel mindenkinek eldicsekedett. Ennek és a tengeri fürdőzésnek emlékét sugározzák a „mázsás szakállam kinő” (*Medáliák*, 5,4), a „Szakállam serceny, reccsenj, kunkorodj” (*Medáliák*, 10,1) és „vörös fonatján bütykőmig csorog” (*Medáliák*, 10,7) mondatok.⁹ Továbbá Széles Klára említi azt a fontos tény, hogy e verscsaládból adott oda József Attila ötöt a *Nyugat*nak, de Osvát nem közölte.¹⁰ Tverdota György a „tisztá költészet” megvalósulásának tekinti a *Medáliákat*, szürrealista besugárzásokkal, de bizonyos valóságkelemek megjelenését ő sem zárja ki, például a 11-es darabban azért szerepel a „huszonhárom”, mert 1928-ban a költő éppen ennyi éves volt. Ennek ellenére szerinte lehetséges, hogy e két versszak semmilyen „költészetén kívüli” célt nem valósít meg.¹¹

Külön ki kell térnünk Török Gábor kutatásaira, mert a fentebb említett kutatóknál részletesebben és újabb szempontok bevonásával vizsgálta a *Medáliákat*. Alapos munkájából csak három gondolatot emelek ki. Az első a címmel kapcsolatos. A *medália* szó a *Magyar nyelv értelmező szótára* szerint jelenthet katonai kitüntetést és aranyból készült tokot, „amelyben arckép vagy más emléktárgy van.”¹² Török Gábor szerint József Attila ezen utóbbi értelemben alkalmazza a *Medáliák* címet: e cím alatt szereplő versei saját képét tükrözik. A második fontos megállapítása, hogy ciklust alkot ez a tizenkét vers, és szóhasználati statisztikákkal mutatja ki, hogy melyik darab kötődik erősebben, melyik gyengébben az egészhez. Ennek ellenére hangsúlyozza, hogy a ciklus darabjai önállóak. Török ugyanis nyomatékosan képviseli azt a véleményt, hogy József Attila *Medáliái* születés-

---

⁸ SZÉLES Klára, „... minden szervem óra.” *József Attila költői motívumrendszeréről*, Magvető Kiadó, Budapest 1980, 150.

⁹ I. m. 153-157.

¹⁰ I. m. 170.

¹¹ TVERDOTA György, *József Attila*, Korona Kiadó, Budapest 1999, 37.

¹² A *magyar nyelv értelmező szótára*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1979, IV, 973-974.

napi versek, s mivel a költő 1928-ban lett huszonhárom éves, ennek állít emléket azzal is, hogy a huszonharmadik versszakkal fejezi be a ciklust. Ezen utolsó strófában csak alanyok vannak – mondja –, az állítmányokat pedig az előtte levő darabokból kell kiegészíteni, azaz e sokszínű emberek az első versszakban öntudatra ébrednek, a másodikban átélik kiszolgáltatottságukat, a negyedikben számot vetnek önmagukkal, az ötödikben ledöntik a bálványokat, a hatodikban átélik a forradalmat, a hetedikben testvériséget vállalnak sorstársaikkal stb. A költő tehát társadalmi és publikálási okok miatt nem fejezte be, vagy így fejezte be a verset¹³ – vonja le a végső következtetést Török Gábor.

2. A korábbi kutatók fentebb számbavett eredményei azt mutatják, hogy igenis érdemes megpróbálkozni olyan tömény versek üzenetének kihámozásával is, amilyenek a *Medáliák* darabjai. De ezt sugallja az a hermeneutikai alapelv is, hogy amit emberi értelem alkotott, azt emberi értelem értelmezheti. Persze ez nem jelenti azt, hogy mindenkinek ugyanazt az értelmet kell egy műalkotásban megtalálnia, hiszen egyfelől I. A. Richards óta közismert a szemantikai relativizmusnak az az alaptétele, hogy ugyanaz a műalkotás általában mindenkinek mást és mást jelent, mert mindenkinek más az egyéni élettörténete;¹⁴ másfelől minden műalkotás nyitva áll eltérő értelmezések számára, ahogyan ezt Umberto Eco bizonyítja.¹⁵ De tudta ezt már Kosztolányi is, amikor 1928-ban, éppen a *Medáliák*-ciklus létrejöttének évében ezt írta: „Azok a könyvek, melyek a könyvtárak polcain szunnyadnak, még nem készek, vázlatosak, magukban semmi értelmük. Ahhoz, hogy értelmet kapjanak, te kellesz, olvasó. Bármennyire is befejezett remekművek, csak utalások vannak bennük, célzások, ákombákumok, melyek pusztán egy másik lélekben ébrednek életre. A könyvet mindig

---

¹³ TÖRÖK Gábor, *Költői rébuszok*, Magvető Kiadó, Budapest 1974, 226.

¹⁴ J. L. GOLDEN, G. F. BERQUIST, W. E. COLEMAN, *The Rhetoric of Western Thought*, Dubuque, Iowa 1984, 196-199.

¹⁵ Umberto ECO, *A nyitott mű*. Fordította ZENTAI Éva, Gondolat, Budapest 1976, 26-30.

ketten alkotják: az író, aki írta, s az olvasó, aki olvassa.”¹⁶A mondottak alapján mi is jogosan kísérhetjük meg a *Medáliák* értelmezését, mégpedig abból a szempontból, amelyet – Török Gábortól eltekintve - figyelmen kívül hagyott a korábbi kutatás: a szerkezet, a felépítés, a struktúra szempontjából. Ez a figyelmen kívül hagyás azért is feltűnő, mert a 20. század a szerkezet, a struktúra százada.¹⁷ Ha ugyanis a *Medáliák* darabjai ciklust alkotnak, s ezt Török Gábor kutatásai már bizonyították, s ha ennek a ciklusnak a felépítése körvonalazható, akkor talán még közelebb juthatunk a költő üzenetéhez. Módszeremről csak annyit, hogy egy műalkotást sokoldalúan kell értelmezni, s erre csak az *explication de texte* módszere alkalmas, de irodalmi alkotások művészi minőségeinek feltárásához a *new criticism* „szoros olvasás”-a is adhat szempontokat.¹⁸

3. Értelmezésem szerint e ciklus kerek egész, s mint ilyen öt nagyobb részre bontható. A részek egymásutánisága bizonyos szabályszerűséget tükröz. Az első rész, amely az egész ciklus alaphangulatát és problematikáját mintegy előhangként érzékletesen felvillantja, egy darabból áll. Az első rész fölvetette konfliktushelyzetet a törzsanyag három azonos terjedelmű szimmetrikus részben bontja ki, háromszor három darabban. Általában az egyes darabok két versszakát az ellentét kapcsolja össze, mely Arisztotelész szerint is a legjobb tanítási mód. Végül következik a befejezés, mely terjedelmesebb, mint a bevezetés, s ez esztétikailag indokolt, hiszen a körmondatban és a zeneművekben is súlyosabb és érezhetőbb ritmusú a befejezés, a záradék, a *clausula*, mint a kezdet.

Ezt a megállapításunkat megtámogathatjuk a költő szókép- és alakzathasználatával is. A ciklus darabjait és részeit egybefűzi az azonos metaforahasználat: a teljes és az egyszerű

---

¹⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé a prózáról és a regényről*. In: *Nyelv és lélek*, Budapest, 1990, 502.

¹⁷ Vö. Jean-Marie BENOIST, *La révolution structurale*, Bernard Grasset, Paris 1975, 315-339.

¹⁸ E módszerekről I. ADAMIK Tamás, *A szöveg értelmezése*. In: *Bevezetés az ókortudományba I.*, Debrecen 1998, 50-52.

metaforák¹⁹ átszövik az egész ciklust, például: „elefánt voltam” (1,1), „böls vizeket” (1,2), „porszem mászik” (2,1), „az ég elpirul” (2,5), „fáradt alma” (3,5), „virág volt ez a vers” (3,8), „hab, zörej, kés, gomb vagy” (4,1-4), „jáspis a csülök” (5,1), „bársony gyász” (5,3), „rámnéz a tó” (6,3), „világizzása hőmérsékletem” (6,8), „bádoghabokra horpadok” (7,5), „lépcsőházak villogó fogán” (7,8), „áld a fény” (8,4), „esték melege leszek” (8,7), „fortyog a bab és sziszeg” (9,5), „szakállam reccsenj” (10,1), „hold süt a balkezükben” (11,4), „nap lángol jobbkezükben” (11,8).

Ugyanílyen egységesítő szerepe van a szóalakzatok²⁰ közül az alliterációnak, például: „ormányommal ott” (1,3), „a kígyót, a kovát” (1,6), „kis kanász” (2,3), „csöngess, a csöngés tompa tóra” (2,6), „levélen lebeg” (2,8), „fáradt alma függ fejem felett” (3,5), „virág volt ez a vers” (3,8), „könnye a kovászba” (4,5), „fábul faragott” (5,2), „meghalok s mázsás” (5,4), „sírók sóhajtotta” (6,4), „háborúkkal hívtok hajnalok” (6,5), „vashabú vödör” (7,1), „bádoghabokra horpadok” (7,5), „fekete frakkban” (8,2), „félte föld” (8,3), „rózsa, amint rothadok” (8,5), „mint mindannyian” (9,4), „vetésen, vonódj” (10,2), „hűvös varázs húzva” (10,5), „császkál, csámpás sityak” (11,5-6).

Egyéb alakzatokkal csínján bánt a költő. Az *ismétlés* szóalakzatát látványosabban egyszer alkalmazza a valóság reménytelen sivárságának, kilátástalanságának felnagyítására:

*Totyog, totyog a piócahalász,
bámul, bámul a sovány kanász,
lebeg, lebeg a tó fölött a gém,
gőzöl, gőzöl a friss tehénlepény (3,1-4).*

Szintén egyszer használja feltűnően a *kétértelműség* gondolatalakzatát az *anaphora* szóalakzatával és *metaforákkal* vegyítve az

¹⁹ E szakszavak értelmezését l. KEMÉNY Gábor, *Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába*, Tinta Könyvkiadó, Budapest 2002, 97-100.

²⁰ Alakzatfelfogásomról l. ADAMIK Tamás, *Az alakzatok és a szóképek fogalmáról és osztályozásáról*. In: *A szónoki beszéd kidolgozása*, Trezor Kiadó, Budapest 2004, 43-69.

éntudatvesztés folyamatának ábrázolására, amikor önmagától kérdezi, hogy mi is valójában:

*Lehet, hogy hab vagy, cukrozott tejen,
lehet, hogy zörej, meredt éjjelen,
lehet, hogy kés vagy ónos víz alatt,
lehet, hogy gomb vagy, amely leszakad (4,1-4).*

Ugyancsak egyszer él a *hasonlat* szóalakzatával, mégpedig verspár lezárásaként, tehát jelentős szerepben:

*s e hűvös varázs húzva, szeliden,
szakállamon majd egykor megpihen
s vörös fonatján bütykömig csorog
jó ízzel-gőzzel, mint a gyógyborok (10,5-8).*

A metafora és az allitáció azonos gyakorisága a ciklus egyes darabjaiban azt jelzi, hogy a párversek összefüggő egészet alkotnak. Az a tény pedig, hogy más alakzatok (ismétlés, anafora, hasonlat) csak elvétve, egyszer-egyszer fordulnak elő, részint az egységesülés tendenciája mellett szól, részint a szóban forgó darabok viszonylagos önállóságára figyelmeztet. Mindez azt sugallja, hogy költőnk tudatosan szervezte szerves egészé a *Medáliák* ciklusát. De ezen egyáltalán nem kell csodálkoznunk, hiszen József Attila mint *poeta doctus* tisztában lehetett azzal, hogy a költők az ókortól kezdve napjainkig nagy gonddal állították össze versesköteteiket és ciklusaikat.²¹

4. Ezek után lássuk a *Medáliák* fentebb említett öt részét:

Az *első rész* (1. verspár) világosan elkülönül a többtől, de önmagában is két ellentétes részre oszlik: az első hat sor ellentétben áll az utolsó két sorral, mint a reményteljes múlt a reményét vesztett jelennel. Ami érték volt a múltban, s ami

---

²¹ Vö. HORVÁTH István Károly, *Catulli Veronensis liber (Kritikai szemle néhány Catullus verseskönyvével kapcsolatos újabb keletű problémáról)*, Antik Tanulmányok 12 (1965) 285-292.

öntudatot adott neki, az már tova tűnt, komikussá és értéktelenné vált:

*Elefánt voltam, jámbor és szegény,²²
hűvös és bölcs vizeket ittam én,...
most lelkem: ember – mennyem odavan,
szörnyű fülekkel legyezem magam (1,1-2; 7-8).*

Igazat kell adnunk Tamás Attilának, aki így értelmezi e darab felépítését: „Az egyszerű, rövid tagolású mondatokat egymás mellé tevő, nyugodt ritmusúnak induló vers a közepén különös érzelmi hévvel telik meg: a harmadik-negyedik sor könnyed áthajlása is megrendíti a szavak futamát s váratlanul a második versszak első két sorában is tovább folytatódik még az előbbi felsorolás; a közbevetett és előtti szünet csak a nagy lélegzetvétellel. Innen egyetlen lendülettel folytatódik a felsorolás, azt éreztetvén: *mindent*, az élet legapróbb parányát is a csillagok magasságába emelte. Erről a pontról zuhan a vers a groteszk döbbenetbe: a kijózanodás riadt öngúnyába.”²³Tehát az első rész kitűnően betölti a bevezetés feladatát: felvillantja az egész ciklus témáját, megadja az egész ciklus alaphangulatát, és fölkelte az olvasó és a hallgató jóindulatú érdeklődését.

A második rész a reménytelenség, kilátástalanság, értéktelenség és múlandóság képeivel szomorítja az olvasót, mégpedig egyre erősödő intenzitással három verspárban (2-4.). Már itt megkezdődik az a végtelen szomorúság és fájdalom, amely az egész ciklusban újra és újra előtör. A 4. darabban már a költő azt sem tudja, hogy mi; s a kés és az esti mozdony képe a halált idézi:

---

²² A *Medáliák* szövegét az alábbi kiadás alapján idézem: József Attila összes művei, I. Versek, 1922-1928. Sajtó alá rendezte: WALDAPFEL József és SZABOLCSI Miklós, Akadémiai Kiadó, Budapest 1952.

²³ A *magyar irodalom története 1919-től napjainkig*. Szerkesztette SZABOLCSI Miklós, Akadémiai Kiadó, Budapest 1966, 345-346.

*Lehet, hogy hab vagy, cukrozott tejen,...
lehet, hogy kés vagy ónos víz alatt,...
füstölő szemek világítanak (4, 1, 3).*

A „füstölő szemek világítanak” sor az alkonyatkor vagy este közeledő mozdony képét idézi fel bennem, mert magam is sokszor láttam ilyen esti mozdonyt, amikor gyermekkoromban a évekig legeltettem a vasútárokban. Vágó Márta többször utal arra, hogy József Attilában ez időben felmerült az a gondolat, hogy mozdony elé veti magát: „És most azután, utolsó percben, kitért belőle a váratlan ijedség, mint egy kisgyerekből, hogy elhagyja az anyja, - Nem merek holnap kimenni a pályaudvarra búcsúzni tőletek - mondta. - Miért? De miért? - kérdeztem rémülten. - Kényszerképzeteim vannak - nyögte -, attól félek, hogy a mozdony elé vetem magam”! ... „- Igen - suttogta -, de ez már többször volt, hogy attól féltem, hogy meg fogok bolondulni vagy a mozdony elé fekszem.”²⁴ E kétségbeesett lelkiállapotban még a vers is múlandó: „virág volt ez a vers, almavirág” (3,8), mely hamar elhervad, vagy ha alma lesz belőle, a kukac majd megfúrja, és elrohad. Feltehetőleg e sor a *Nyugat* visszatartásának kétségbeesett visszhangja. Ez évben egyébként is sok váratlan baj és csapás érte a költőt, többek között elválasztották a szeretett nőtől, Vágó Mártától: leányukat szülei tanulás ürügyén Angliába küldték.²⁵

A *harmadik részben* (5-7. darab) saját halálát villantja fel, amikor majd a sírban kukacok eszik a testét, de a természet felkél, s elkezdődik a proletárforradalom, melyben a költő pora is részt vesz. Franciaországi útjától kezdve, de különösen 1929-től valóban közelebb kerül az illegális Kommunista Párthoz:²⁶

---

²⁴ VÁGÓ Márta, *József Attila*. Sajtó alá rendezte TAKÁCS Márta. Az utószó és a jegyzetek FEHÉR Erzsébet munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1975, 122-123.

²⁵ Vö. GYERTYÁN Ervin, *József Attila, alkotásai és vallomásai tükrében*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1970, 103-125.

²⁶ I. m. 127.

*én is bádoghabokra horpadok,
de kélnék csengő és szabad habok
s végigcsattognak tengerek lován
a lépcsőházak villogó fogán (7,5-8).*

E részben Tamás Attila is a forradalmi lendületet érzi: „a teljes reménytelenség képei és a munkásélet reális mindennapjaiból kiinduló, elemi erővel 'csattogó' 'szabad habok' diadalának látomása, a magát a világ középpontjaként mindennel egynek érző ember büszke nyugalma alakja, aki úgy érzi: 'világizzása hőmérsékletem.'”²⁷

A *negyedik részben* (8-10. darab) a költő szétrohadt teste az őszi estéken melegít, hogy ne fázzanak az öregek:

*befut a rózsá, amint rothadok,
pihénvé szednek hűvös kócsagok
és őszi esték melege leszek,
hogyan ne lüdbőrzzenek az öregek (8,5-8).*

Ez a kép felidézti korábbi szegénységét, amikor barátjával „egy ágyban” (9,1) lakott, babon élt, éhségtől és hidegtől lázasan: „ölni” szeretne, „mint mindannyian” (9,4). Életszagúan villantja fel Déry Tibor ezt időszakot: „Idézzük fel egy percre vézna alakját a párizsi diákesztendőben, életének bizonyára legboldogabb idejében, amikor hol negyedmagával lakott egy szűk manzárdszobában, hol egy osztrák költővel aludt egy ágyban (az egyik a lepedő alatt, a másik felette), hol egy erkélyes szobában élt, kenyéren és mustáron, s gyerekkorának nyers nyomora után telitüdővel élvezte a könnyű szegénységet, hars, fehér fogakkal rózta a párizsi utcákat.”²⁸ S valóban a *negyedik rész* lezáró darabjában mintha ismét megcsillanna valami remény: valami „cirogatás”, valami „hűvös varázs”, mely „gyógybor”-ként hat rá:

---

²⁷ A magyar irodalom története 1919-től napjainkig 346.

²⁸ Déry Tibor emlékezése József Attilára. In: ADAMIK Tamás – A. JÁSZÓ Anna – ACZÉL Petra, *Retorika*, Osiris Kiadó, Budapest 2004, 669.

*Szakállam sercenj, reccsenj, kunkorodj,
boronaként a vetésen vonódj, -
az ég fölött, mint lent a fellegek,
egy cirogatás gazdátlan lebeg
s e hűvös varázs húzva, szeliden,
szakállamon majd egykor megpihen
s vörös fonatján bütykömig csorog
jó ízzel-gőzzel, mint a gyógyborok (10,1-8).*

Arisztotelésztől kezdve ismeretes, hogy az ismétlés szerepe a nagyítás, a kiemelés. Nem véletlen tehát, hogy a „szakállam” szót megismétli, mégpedig mindkét esetben sorkezdő helyzetben. Ezzel azt érzékelteti, azt sugallja, hogy szimbolikus jelentőségű számára saját kinőtt szakálla. S valóban a szakáll „a férfiasság, a bátorság és a bölcsesség” szimbóluma.²⁹ De nem csekély a bor szimbolikus jelentése sem: a félelmet és erőt ugyanúgy jelentheti, mint a vért, az életet és a halhatatlanságot, s a mindent feloldó vigaszt.³⁰ Költőnk az eléje tett *gyógy-* szócskával a gyógyító, vigasztaló értelmezését hangsúlyozza. Mindez azt sejteti, hogy igaza van Déry Tibornak és Széles Klárának, akik arra emlékeztetnek, hogy József Attila Franciaországban olykor boldog, vidám volt; e párvers szerint pedig teli férfias erővel.

Végül következik az *ötödik rész, a befejezés* (11-12. darab), amely különleges. Különleges először is azért, mert a 11. darab megváltozott metrumával átvezető részt alkot a befejezéshez, mint a coda a fugában. Míg a ciklus többi darabja gagliardizált felező tízesekben íródott, a befejezést előkészítő 11. verspár felező nyolcasokban készült, és trochaikus lejtésű, Szilágyi Péter szerint.³¹ Horváth János szerint azonban a felező tízes, amelyet Szabolcsi Bencze a 16. századi gagliarda nevű táncsal egyezte-

---

²⁹ Jean CHEVALIER, Alain CHEERBRANT, *Dictionnaire des symboles*, Robert Laffont / Jupiter, Paris 1982, 107: „Barbe: Symbole de virilité, de courage, de sagesse.”

³⁰ I. m. 1016.

³¹ Vö. SZILÁGYI Péter, *József Attila időmértékes verselése*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1971, 24, 153, 155, 238, 159.

tett, ősi magyar versidom.³² Költőnk tehát fájdalomának magyaros versformában adott hangot, s ebben mértékadó, hitelt érdemlő példát követett, Arany János *Vojtina ars poeticája* című költeményét, amelynek versformája szintén felező tízes. Az sem véletlen, hogy néhány évvel e költemény előtt Arany tanulmányt írt *A magyar nemzeti versidomról* címen (1854), s nagyjából ez időben költészetfelfogása is megváltozott. Így ír erről Barta János: „A Petőfi-féle közvetlenül személyes lírának nem kedvez a korhangulat sem; az élmények átszűrődnek a személyiség erkölcsi és értelmi erőin; kifejezésükre a költő, eszményítő szimbolikát alkot, s magatartásában is tárgyiasításra, elburkolásra törekszik. Hatalmas művészi fegyellemmel valósítja meg a belső forma kultuszát.”³³

E megváltozott költői eszmény elméletét foglalja össze Arany a *Vojtina ars poeticájában*. Hihetetlen, hogy ez a világirodalmi rangú *ars poetica* milyen kevés figyelmet keltett a magyar irodalomtudományban. Itt nem arra gondolunk, hogy az Arany-szakirodalomban nem hivatkoznak rá, hogy egy-egy részletét nem értelmezik, hanem arra, hogy igazán elemző, minden részét kommentáló tanulmány még nem született róla. Riedl Frigyel „Arany János” című monográfiájában, amelynek első kiadása 1887-ben jelent meg, dicséri: „*Vojtina Ars poétikájában* ... Boileau *l'Art poétique* és Horatius *Ars poetica* költeményeivel szemben, legalább elmélyedésre nézve, kivívja a pálmát” – írja -, majd megállapítja, hogy Arany szerint a költészet szebb és jellemzőbb a valónál, s megállapítását a malacvisittató jelenettel és a Duna-part leírásával szemlélteti.³⁴ Elsősorban Arany esztétikáját vizsgáló tanulmányok vonják be látókörükbe az *Ars poeticát*, például Gálos Rezső 1910-ben az *eszményített egyéni jellemet* emeli ki belőle, és Schiller hatására hívja fel a figyelmet.³⁵ Ugyanebben az évben Babits Mihály észrevette

---

³² HORVÁTH János *verstani munkái*, Osiris Klasszikusok, Sorozatszerkesztő DOMOKOS Mátyás, Osiris Kiadó, Budapest 2004, 560-565.

³³ *Magyar Irodalmi Lexikon*, főszerkesztő BENEDEK Marcell, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963, I, 51.

³⁴ RIEDL Frigyel, *Arany János*, (1887), Szépirodalmi Kiadó, Budapest 1982, 70-71.

³⁵ GÁLOS Rezső, *Arany János esztétikája*, EPhK 1910, 746-747.

korát messze megelőző újdonságát, amikor Arany esztétikai elveit vizsgálta: „Ezért az esztétikából valóságos nagy tudományt csinált magának, amelynek gyümölcsei az utolérhetetlen *Vojtiná*-n kívül (és néhány kisebb költeményen, mint a *A sárkány címűn*) prózai dolgozataiban maradtak ránk.” ... „Ez a nyárspolgár költő, amint gyakorlatában megelőzte a legmodernebb naturalista és *l'art pour l'art*-os irányokat, úgy elméletében többszörösen megelőzte Taine-t, először módszerben, alkalmazva a milieu- és race-elméletet írói arcképeiben és *Zrínyi és Tassó*-ban; azután az eszményítés elméletében, megírva *Vojtinát* hat évvel a Taine híres előadásai előtt *De l'Idéal dans l'Art* (1867), amelyekben nincs több, mint a *Vojtiná*-ban.”³⁶ Egy évvel később Dániel Viktor „Az eszményítésről és Arany János '*Vojtina Ars Poétikájá*'-ról” címen közölt tanulmányt. E címet azért idézzük, mert tudtunkkal ez az egyetlen olyan tanulmány, mely címében is feltűnteti, hogy az *Ars poeticá*ról szól, ám csak az eszményítéssel foglalkozik, s Arisztotelész, Lessing és Goethe hatására hívja fel a figyelmet.³⁷ Csengery János „Arany János és az ókori klasszikusok” című tanulmányában kiemeli, hogy Arany *Ars poeticája* humoros Horatiuséval szemben, majd négy párhuzamot rögzít: „Lettem éneklőből ... énektanár” – *Fungar vice cotis ... nil scribens*; „mint beteg álmai” – *velut aegri somnia*; „bölcseleti eszme” – *Socraticae ... chartae*, továbbá mindkét költő hangsúlyozza, hogy a versnek szeves egészsnek kell lennie.³⁸ Barta János *Arany János* című könyvében hosszan idéz a *Vojtina Ars poeticájából*, majd megjegyzi: „idéznünk kellene az egész költeményt, ... mert irodalmunk legkitűnőbb tanító-költeménye.”³⁹ Hermann István az elődökkel vitatkozva kifejti, hogy Arany *Ars poeticája* nem korlátozott realizmust hirdet,

³⁶ BABITS Mihály, *Petőfi és Arany*. In: BABITS Mihály, *Esszék, tanulmányok*, Első kötet, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1978, 176.

³⁷ DÁNIEL Viktor, *Az eszményítésről és Arany János „Vojtina Ars Poétikájá”-ról*, A sepsiszentgyörgyi Mikó-Collegium Értesítője, 1911, 3-10.

³⁸ CSENGERY János, *Arany János és az ókori klasszikusok*, Különnyomat a Budapesti Szemle 1933. évi januári füzetéből, Budapest, Franklin-Társulat Nyomdája, 1933, 5-6.

³⁹ BARTA János, *Arany János*, Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest 1953, 133.

hanem igazi realizmust, a kritikai realizmus felé mutat, két ellentétes pólussal, Horatiusszal és Béranger-vel vitatkozik, és forradalmi helyzet terméke.⁴⁰ Szili József az impresszionizmus jegyeit fedezi fel Arany költészetében, különösen *Vojtina Ars Poétikájában*, majd megállapítja: „Az égi más itt elsődlegesen – mondhatni – *betű szerint* – az érzékelésre redukált képmás, közvetlenül az *impresszionista* észlelés, nem pedig az *eszményítő* felfogás által diktált kép.”⁴¹

A magunk részéről *Vojtina ars poeticájának* a költői hazugsággal kapcsolatos megállapításaihoz szeretnénk három megjegyzést fűzni, a görög és római irodalom szempontjából, a teljesség igénye nélkül.⁴² Közismert tény, hogy Arany jól ismerte az ókori klasszikusokat, erre a legutóbb Dávidházi Péter is adatokat sorakoztatott fel.⁴³ Arany tankölteményének középponti gondolata a költői hazugság. Ez azonnal kitűnik, ha a mű felépítésére vetünk egy pillantást. Az első rész az 1-64. sorig tart: Ebben Arany kifejti, hogy ezután már nem ír dalokat és költeményeket, és megindokolja, hogy miért, majd a részt a következő két sorral zárja le:

*S mint hangjavesztett opera-dalár:
Lettem éneklőből ... énektanár (63-64).*

Ezután kezdődik a második rész, az *Ars poetica*, amelyet a költő *in medias res* – a közepébe vágva kezd, mégpedig egy latin sorral: *Mendacem oportet esse memorem*. E sor hírértéke óriási, hiszen Arisztotelész szerint különössé, idegenszerűvé kell tenni a kifejezést, ha azt akarjuk, hogy odafigyeljenek rá. Arany nem egy szót, nem egy kifejezést tesz idegenszerűvé, hanem egy egész

---

⁴⁰ HERMANN István, *Arany esztétikája, (Az elveszett alkotmánytól a Buda haláláig)*, Budapest 1956, 243-248.

⁴¹ SZILI József, *Arany hogy istenül. Az Arany-líra posztmodernsége*, Argumentum Kiadó, Budapest 1996, 171.

⁴² BORÁNSZKY Jób László, *Arany lírai formanyelvének fejlődéstörténeti helye*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1957, 99.

⁴³ DÁVIDHÁZI Péter, *Hunyt mesterünk. Arany János kritikai öröksége*, Argumentum Kiadó, Budapest 1992, 329-337.

sort. Ő is tudja ezt, s mint Homérosz, megmondja, hogyan kell értelmezni:

*Mendacem oportet esse memorem:
Költőnek ezt ajánlani merem.
Nem épen tisztos, de derék szabály,
Versembe jól fér, s a mellett – talál.
Azaz – magyarra téve a szavak:
»Költő hazudj, de rajt' ne fogjanak«;
Mert van egy példa, hogy: a sánta eb ...
A sánta költő még keservesebb (65-72).*

Arany tehát a *Mendacem oportet esse memorem* mondatot így teszi magyarra: „Költő hazudj, de rajt' ne fogjanak.” Aki érti a latint, az tüstént látja, hogy nem pontos a fordítása, mert a grammatikailag hű fordítás ez lenne: „A hazugnak jó emlékezőtehetségűnek kell lennie.” A modern irodalomtudományban jelentős szerepet játszik az *intertextualitással* kapcsolatos kérdéskör, azaz ugyanaz a problémakör, amelyet korábban *allúzió*nak neveztek. Az *allúzió*- vagy *intertextualitás*-elméletnek fontos tanítása, hogy az *allúzió* esetében a költő az eredeti szövegösszefüggés jelentését áthozhatja saját szövegébe. E tanítás értelmében tehát ahhoz, hogy Arany fordítását értékelni tudjunk, egyáltalán megérthessük, ismernünk kell annak a szövegnek a jelentését, ahonnan a költő átvette ezt a mondatot. Nos, a kritikai kiadás jegyzeteiből megtudjuk, hogy az idézet Quintilianus *De institutione oratoria* című munkájából való, s az eredetiben így hangzik: *Mendacem memorem esse oportet*. Ezzel a megjegyzéssel kapcsolatban három probléma van. Az egyik, hogy Quintilianus művének a címe nem *De institutione oratoria*, hanem egyszerűen *Institutio oratoria* (Szónoklattan); a másik, hogy nem adja meg az idézet helyét, pedig egyáltalán nem közömbös, milyen szövegösszefüggésből vette a költő a mondatot. Harmadik, hogy Quintilianus szövegében e mondat egy mondatot jelentő igétől függ, ezért *accusatus cum infinito*-val van szerkesztve: *vulgo dicitur, mendacem memorem esse oportere* – „Mindenfelé mondják, hogy a hazudónak jó emlékezőtehetségűnek kell lennie.” Nos, az idézett mon-

datatot Arany az *Institutio oratoria* 4,2,91-ből emelte ki, és saját versformájához alakította, mégpedig helyesen mind grammatikailag, mind ritmikailag. A szóban forgó helyen Quintilianus a *narratio*val, a tényállás elbeszélésével kapcsolatban éppen azt a kérdést feszegeti, hogyan költson (*ingere*) a szónok: úgy, hogy az valószínű legyen, a szereplő személyeknek, az időpontoknak, az események sorrendjének stb. megfelelően, továbbá pontosan emlékezzék arra, hogy mit koholt, mit hazudott, mert ha menetközben megfeledkezik róla, könnyen ellentmondásba kerül önmagával, és elveszíti a pert. Arany János aggályos körültekintéssel dolgozott, ezért szinte biztosra vehető, hogy e bölcs mondás másik előfordulási helyét is ismerte, nevezetesen Apuleius *De magia* című védőbeszédét. Ebben ugyanis Apuleius éppen arra idézi e mondást, hogy a felperes úgy hazudott, hogy nem vette figyelembe azt, hogy a vitás kérdéssel kapcsolatban korábban írt egy levelet, és abban éppen az ellenkezőjét állítja annak, mint amit most a szóbeli tárgyaláson mond. Tehát itt már bizonyítékként idézi Apuleius e mondást a következő formában: *saepe audiui non de nihilo dici mendacem memorem esse oportere* – „Gyakran hallottam, hogy nem ok nélkül mondják: a hazugnak jó emlékezőtehetségűnek kell lennie.” (69). Nos, ha az eredeti szövegösszefüggések ismeretében nézzük Arany fordítását – *Költő hazudj, de rajt' ne fogjanak* –, akkor azt kell mondanunk, hogy tökéletes, mert hűen visszadja az eredeti szövegösszefüggések jelentését, üzenetét, ugyanakkor törzskösen magyaros.

A második megjegyzésem a malacvisítással kapcsolatos. Ez esetben is az allúzió figyelembevételével segít a szóban forgó részlet jobb megértésében. Arany ezt írja:

*Győzz meg, hogy ami látszik, az való:
Akkor neved költő lesz, nem csaló, -
Amint nem az volt rég az átheni,
Malacvisítást tudva színleni;
Ellenben a pór, aki szűr alatt
Rikkatta disznát, és kuhin maradt,
Bár a visítót gúnyosan emelte,*

*A hallgatók füttyét megérdemelte.
Mert a közönség érzé, hogy amaz
Úgy rí, miként legtöbbször a malac,
Míg a valódi – csont és vér noha –
Tán úgy sikoltott, mint másszor soha (93-104).*

Az ókorban közismert lehetett ez a történet. A ránk maradt ókori irodalomban két feldolgozása ismeretes. Az egyik Phaedrusé, a meseíróé, amely *Scurra et rusticus* (A bohóc és a paraszt) címen meséli el, hogy egy bohóc

*Malacsírást utánzott oly bravúrosan,
Hogy azt hitték, valódi kismalac visít
És megmotoztatták, de persze hasztalan.
S hogy nem találtak semmit, dörgő tapsvihar
Dicsérte hangutánzó képességeit.*

Ezt hallja egy paraszt is, s elhatározza, hogy ő különbül megcsinálja: egy kismalacot rejt a köntöse alá, majd

*Megcsípi jól az állat érzékeny fülét,
S az fájdalomában éles hangon felvisít.
Felzúg a publikum: előbbi volt a jobb,
A szentelen paraszt meg hordja el magát.
Előkerült tüstént az eldugott malac,
S a csúnya baklövést tagadni nem lehet.
És szólt a pór: „Derék birák, no mondhatom!” (5,5).*

E feldolgozás különlegessége, hogy ellentmondás van a mese és a belőle levont tanúság között. Phaedrus a felháborodott paraszt szemszögéből vonja le a tanulságot: lám ügyeskedéssel be lehet csapni a szakmai zsürit. Egészen másképp dolgozta fel Plutarkhosz *Szümposziakon* című munkájában e történetet. Azzal kezdi, hogy ha kotkodácsol a tyúk vagy károg a varju, kellemetlennek érezzük. Ugyanígy ha találkozunk egy tüdőbajos emberrel, a beteg látványa rossz hatással van ránk. Ellenben ha valaki utánozza az említett állatok hangját, ha valaki lefesti ezt

a beteg embert, kellemesnek találjuk, mert az illő hasonlóság utánzása félrevezeti az értelmünket. Példaként említ egy Parmenón nevű színészt, aki olyan jól utánozta a malacvisítást, hogy közmondássá vált: „Jó, jó, de nyomába se léphet Parmenón malacának”. Megirigyelte dicsőségét egy paraszt: Valódi malacvisítást produkált a színpadon, ám a közönség így kiáltott fel: „Mi ez Parmenón malacához képest!” Erre a paraszt szabadon engedi a malacot, hogy bizonyítsa: a közönség a „látszat” (*doxa*), nem pedig az „valóság” (*alétheia*) szerint ítél. Végül Plutarkhosz megjegyzi, hogy ugyanaz a jelenség másként hat ránk, ha nélkülözi a szellemet és a versengést; ilyen volt a paraszt produkciója (5,1; 674B-C). Ez esetben is biztosra vehetjük, hogy Arany mindkét szöveget ismerte, mindkettőt mérlegelte, s Plutarkhosz értelmezésével értett egyet, erre utal ez a két sora:

*Mert a közönség érzé, hogy amaz
Úgy rí, miként legtöbbször a malac (101-102).*

A „legtöbbször” a valószínűséget emeli ki: a szónok és a költő a valószínűség alapján érvel: a látszat, ha valószínű, meggyőzőbb, mint a valóság.

A harmadik megjegyzésem is a költői hazugsággal kapcsolatos. A klasszikus *Ars poeticák* is tárgyalják. Arisztotelész *Ars poeticájában* ezt írja: „Elsősorban Homérosz tanította meg a többieket is arra, hogy miképpen kell valótlanságot mondani.” Majd így folytatja: „Inkább kell választani azt, ami lehetetlen, de valószínű, mint ami lehetséges, de hihetetlen” (24).⁴⁴ Az arisztotelészi *pithanon adünaton* „valószínű lehetetlen” oximoront adja vissza Arany János a „hűtlen hívség” oximoronnal. Horatius *Ars poeticájában* megállapítja, hogy „a költő úgy hazudik, úgy vegyíti az igazzal a hamist, hogy a közepe ne

---

⁴⁴ Arisztotelész, *Poétika és más költészettani írások*, Fordította RITÓÓK Zsigmond, A kötetet szerkesztette, és a jegyzeteket összeállította BOLONYAI Gábor, Matura, PannonKlett, 1997, 101.

üssön el az elejétől, a vége pedig a közepétől.”⁴⁵ Arany János mindkét említett *Ars poeticát* ismerte és használta, azonban teljesen másféle tankölteményt alkotott. Sokkal személyesebbet, sokkal humorosabbat, sokkal ironikusabbat. Nemcsak azt mondja el, hogyan kell jó verset írni, hanem szemlélteti is, milyen a jó vers. De ezt nem más költőktől vett idézetekkel szemlélteti, hanem saját példáival mutatja be, például a már fentebb is emlegetett Duna-parti leírással (178-219).

Van azonban az antik irodalomban is egy ilyen gúnyos *ars poeticára* minta, amely saját példával szemlélteti a jó verset, s ez Petronius *Satyricon* című regényében található. Eumolpus, az idős költő, Lucanus *Pharsalia* című eposzával vitatkozva fejti ki, hogy a történelmet nem szabad megverselni: „Íme, ha valaki a polgárháború megírásának óriási munkájába belefog, összerogy a teher alatt, hacsak nincs irodalmi műveltséggel telítve. Mert nem a megtörtént dolgokat kell a verssorokkal megragadni, hiszen ezt sokkal jobban megteszik a történetírók, hanem bonyodalmakon át, az istenek vállalkozásának és meseszerű fordulatok alkalmazásának eszközeivel kell a szabad szellemnek előreszárguldania, hogy inkább lássék (*appareat*) a költemény isteni háborgású lélek jóságának, mint tanúkkal, ünnepélyes szertartások közepette hitelesített igaz történetnek. (Csak zárójelben jegyzem meg: Kertész Imre ugyanezt mondja: „Lásd, amit leírsz. A stílus: látni.”)⁴⁶ Íme, ha nincs ellenetekre, egy ilyesféle iramú vers, mégha nem kapta is meg az utolsó simítást” (118).⁴⁷ Ezután következik egy 295 soros eposz, amelyben Petronius megmutatja, hogyan kell költőileg feldolgozni a polgárháborúk témáját. Eumolpus az imént idézett szövegben azt mondja, hogy csak az a költő tudja megfelelően megénekelni a polgárháborúkat, aki „el van telve irodalommal” – *nisi plenus litteris* (118). Arany János szinte szó szerint idézi ezt a *Vojtina*

---

⁴⁵ Hor. *Ars p.* 151-152: *atque ita mentitur, sic veris falsa remiscet, / primo ne medium, medio ne discrepet inum.* Horatius, *Opera*, edidit Stephanus BORZSÁK, Teubner, Leipzig 1984, 299.

⁴⁶ KERTÉSZ Imre, *Gályanapló*, Harmadik kiadás, Magvető, Budapest 1992, 169.

⁴⁷ T. Petronius Arbiter, *Satyricon*, Fordította HORVÁTH István Károly, Magyar Helikon, Budapest 1972, 139.

Ars poeticája első sorában: „Tele vagyok, dallal vagyok tele.”⁴⁸ Továbbá ugyanígy viszonyul a történeti téma feldolgozásához, mint Petronius. Mátyás király és Bánk bán (111-112) igaz életrajzát nem szabad megverselni, mert lapos lesz, mondja, majd kifejti hogyan is kell éneket írni:

*Nem a való, hát: annak égi mássa
Lesz, amitől függ az ének varázsa:
E hűtlen hívség, mely szebbít, nagyít –
Sulykot, bizony, nem egyszer elhajít:
Ez alkonysugár, mely az árnyakat,
E köd, mely nőtetí a tárgyakat;
E fénytörődés átlátszó habon,
E zöld, esős lég egy május-napon:
Ez önmagánál szebb, dicsőbb természet:
Egyszóval ... a költészet. (220-229).*

Ezek után visszatérhetünk József Attilára és a *Medáliákra*. Nos a *Vojtina ars poeticája* és a *Medáliák* között oly sok az egyezés, hogy arra kell gondolnunk: József Attila a *Medáliákban* azzal a verseszménnyel kívánt versenyre kelni, amelyet Arany a *Vojtina ars poeticájában* leírt.

De melyek is ezek az egyezések, ezek az allúziók? A versformát, a felező tízest már említettük. A *Vojtina ars poeticájának* verszenéje – ha hangosan olvassuk, az ókorban mindig hangosan olvastak –, rendkívül hasonlít a *Medáliák* hangzására. Például az *Ars poeticának* ez a sora: *E fénytörődés átlátszó habon* önkénytelenül fölidézte bennünk a *Medáliák* következő sorát: *Lehet, hogy hab vagy, cukrozott tejen* (4,1). A hasonló ritmuson, zenén kívül szóegyezés is található a két sorban: a *hab* szó. Éppen ez a szóegyezés indított arra bennünket, hogy más egyezések után is kutassunk e ciklusban, s találtunk is sok közös szót. A *Vojtina ars poeticájában*, ha a vers elejétől indulunk, találjuk a következő szavakat, amelyek a *Medáliákban* is előfordulnak:

---

⁴⁸ Petronius pedig feltehetőleg Horatius *Bacchus-himuszára* alludál: *carm.* 2,19,6: *plenoque Bacchi pectore.*

Vojtina:

virággal (2, 23, 39,235)
zöld (11,208, 227)
rágjon (12)
világok (13,162)
hemzsegeve (15)
tarkán (15)
leánnyal (17, 21)
borral (17)
szeretem (21, 28, 53,257)
póra (25,185)
hold (27)
*mályva-rúzs*a (40)
éjben (44)
lovon (60,154,187)
isteni (75,92)
ég (77, 172,176)
kék (78,82,198)
nap (79, 199)
fejünk felett (80, 135,140,201)
csillagok (81,238)
*víz*et (85)
lebegve (87)
szemed (88)
disznát (98)
király (111,120,122)
recseg (158)
tenger (159)
lassan (170)
nézhetsz (173)
mérsékleted (175)
felleget (198)
menny (198)
bársonyát (200)
koronát (201)

Medáliák:

virág (3,8; 2,7)
zöld (1,6; 2,5; 6,1)
rágott (3,6)
világ (2,8)
hemzsegnek (5,7)
tarka (2,4)
lányt (7,2)
gyógyborok (10,8)
szerezd (7,2)
porszem (2,1)
holdat (1,4; 11,4)
*rózs*a (8,5)
éjjelen (4,2)
lován (7,6)
istenen (5,2)
ég (2,5; 5,5)
kékebb (12,2)
napot (1,4; 11,8; 6,6)
fejem felett (3,5; 6,7)
csillagok (5,8; 6,6)
víz alatt (4,3)
lebeg, lebeg (2,8; 3,3;10,4)
szemek (4,8)
disznó (5,1)
király (11,1)
reccsenj (10,1)
tengerek (7,7)
lassan (2,5)
nézi (8,2;83)
hőmérsékletem (6,8)
fellegek (6,4)
mennyem (1,7)
bársony (5,3)
jáspiskorona (11,2)

<i>gombjának</i> (203)	<i>gomb</i> (4,4)
<i>fénye</i> (203)	<i>fény</i> (8,4)
<i>fehérlik</i> (207)	<i>tejfehér, fehér</i> (2,7; 12,4)
<i>tó</i> (209)	<i>tó</i> (3,3; 6,3)
<i>szellő</i> (210, 236)	<i>szél</i> (8,4)
<i>ring</i> (214)	<i>ring</i> (9,7)
<i>köd</i> (225)	<i>köd</i> (8,4)

Van azonban egy szó a *Medáliákban*, amelynek megjelenése nem indokolt, ha a ciklust önmagában nézzük: s ez a *vers* szó a következő sorban: *virág volt ez a vers, almavirág* (3,8). Ha azonban a *Vojtina ars poeticájának* viszonylatában szemléljük a *vers* szót, akkor már helyénvaló, mert Arany költeményében a *vers* kulcsszó; többször is szerepel: *Én már ezentul illetén gyalog / Versen ... csak így pálcán lovagolok* (57-58); *Nem épen tisztos, de derék szabály, Versembe jól fér, s a mellett – talál* (67-68) ; *De bár egész, s örök – úgy pusztá nyersen / Feladva, nem segít valód a versen* (124-125); *Idea: eszme. Nem szó, nem modor. / Azt hát fejezze ki vers, kép, szobor* (244-245). Egyébként József Attila *virág volt ez a vers* kijelentése így szerepel Arany „Domokos napra” című költeményében: *virág a költészet*. Hasonlóképpen egyedülálló a *Medáliákban* „vashabú vödör” (7,1) kifejezés. Ennek is van megfelelője a *Vojtina ars poeticájában*: a „poshadt fazék” (4). Ugyanígy a *Medáliák* hétköznapi „kis kanász” (2,3) szókapcsolatának megfelel a *Vojtina ars poeticájában* a „cipész-inas” (56). De ugyancsak párhuzamba állítható József Attila „ónos” jelzője (4,3) Arany „ólomsúly” (149) főnévével. Talán nem véletlen az sem, hogy Arany versében is, József Attila versében is egyszer szerepel egy-egy drágakő. Arany ezt írja: *Mint egy smaragd tó bércek közt, olyan* (209). József Attila pedig: *Disznó, de akin jáspis a csülök* (5,1). Első látásra a „smaragd” és a „jáspis” igen eltérőnek tűnik. Azonban, ha jobban utánanézzünk, akkor kiderül, hogy a legszebb és a leghatékonyabb jáspis zöld színű ugyanúgy, mint smaragd. Egyébként is az ókortól kezdve a középkoron át a költői hagyományban gyógyító erőt tulajdonítottak az drágaköveknek. A híres középkori költő, Marbodus Redonensis sze-

rint, aki egy hosszabb és egy rövidebb költeményt írt a drágakövekről, a smaragd a töretlen hitet biztosítja, a jáspis pedig a fantáziaképek ellen véd.⁴⁹ Úgy vélem, mind Arany Jánosnak, mint József Attilának szüksége volt e gyógykövekre. Az sem mellékes körülmény, hogy az a szomorú kilátástalanság, amelyet a *Medáliák*ban megfigyeltünk, a *Vojtina ars poétikájában* is tetten érhető: *Por, sár megöl, megfojt a hagyma-szag* (185); *Az utcán por, bűz, német szó, piszok* (219). De megtalálható Arany versében a forradalomra való utalás is: *Csak mélyén lüktet forradalmas árja* (211).

E megfigyeléseinket maga József Attila is megerősíti, amikor a halála évében, 1937-ben írt *Arany* című versét ezzel a versszakkal fejezi be:

Hadd csellengjünk hozzád, vagyonos Atyánk!
Házhelyünk a puszta, kóbor a kutyánk.
Hadar a szárazság, pusztít az egér
s göggel fortyog kásánk, de hát ez mit ér?

Véleményünk szerint azért nevezi József Attila *vagyonos Atyjának* Arany Jánost, mert követendő példaképnek tekintette, mert vagyonából ő is örökölt, mert sokat tanult tőle. És hogy különösen sokat kapott tőle a *Medáliák* ciklusban, arra az önidézettel is utal. A „göggel fortyog” szókapcsolatot ugyanis a *Medáliák*kból idézi: *s míg göggel fortyog a bab és sziszeg* (9,5). A korábbi kutatás nem figyelt fel arra, hogy Arany János *Vojtina Ars poética*ja mintául szolgált József Attila számára a *Medáliák* ciklusában.⁵⁰ Arra azonban igenis fölfigyelt, hogy komoly kapcsolat van

---

⁴⁹ *Marbodi Redonensis Episcopi Prosa: De duodecim Lapidibus preciosis in fundamento coelestis civitatis positus*, Patrologia Latina, 171, col. 1771: *Jaspis est primum fundamentum Ecclesiae Dei, et est viridis coloris. Quicumque illum super se habuerit, phantasma ei non nocebit*; col. 1773: *Smaragdus nimiae viriditatis est. ... Per gemmam, id est smaragdum eos nominamus qui viridiores sunt in fide omnibus, et superant infideles fidei viriditate*.

⁵⁰ Vö. PONGRÁCZ Mária, *József Attila: Arany*. In: Tudományos Diákköri Füzetek, Tanulmányok a bölcsészettudomány köréből I., Budapest 1982, 319-335; ORBÁN István, *A Medáliák-korszak költészete József Attila életművében*, (Szakdolgozat, ELTE, BTK) Budapest 2004, 62-84.

Arany János és József Attila között; például Baránszky Jób László,⁵¹ Tamás Attila,⁵² Pór Péter,⁵³ Balogh László⁵⁴ és Nyilasy Balázs⁵⁵ elmélyült tanulmányai minden kétséget kizáróan bizonyítják ezt.

Talán nem tévedünk, ha azt is valószínűnek tartjuk, hogy a páros versszakok ötletét is az Aranytól átvett felező tízes sugallta neki. Ahogyan ugyanis a versszakokat alkotó sorok feleződnek, úgy feleződnek az egyes darabokat alkotó szövegegységek is két-két versszakká. Továbbá ahogyan a felező tízesek „nagy többségükben három kettes osztásúak”⁵⁶ s a főhangsúly a sor első felére, a negyedik szótagra esik, úgy a párversek első versszakában konkrétan utalások találhatók, a másodikban pedig valószínűleg képzetkapcsolások fordulnak elő. Ez utóbbira már Fodor András rámutatott.⁵⁷

Abban a megrendítő krízishelyzetben tehát, amelynek költői termése a *Medáliák*, a huszonhárom éves József Attilában felmerül a kérdés: költő lesz-e vagy hétköznapi ember, költő lesz-e avagy forradalmár. A rázúduló sok baj, szerelmétől, Vágó Mártától való elszakítása, a *Nyugat* visszautasítása, Németh László kritikája,⁵⁸ elbizonytalanítja, meghasonlást, skizofrén állapotot idéz elő lelkében. Ugyanígy elbizonytalanodott Arany János is a *Vojtina Ars poeticája* írása idején. A befejezést előkészítő 11. darabban a „huszonhárom király” természetesen a huszonhárom éves költő József Attila, hiszen Hésziodosztól

---

⁵¹ BARÁNSZKY Jób László, *Arany lírai formanyelvének fejlődéstörténeti helye*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1957, 99-101.

⁵² TAMÁS Attila, *Költői világképek fejlődése Arany Jánostól József Attiláig*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1964, 67-136.

⁵³ PÓR Péter, *Az „Eszmélet” verstípusa*, Irodalomtörténeti Közlemények 79 (1975) 76-78; vö. *Testet öltött érv*, *Az értekező József Attila*, Szerkesztette TVERDOTA György, VERES András, Balassa Kiadó, Budapest 2003, 41-43.

⁵⁴ BALOGH László, *Az ihlet perce. A lírikus Arany János*, Tankönyvkiadó, Budapest 1980, 5.

⁵⁵ NYILASY Balázs, *A konzervatív-modern költő, Arany János verses epikája*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest 2001, 62.

⁵⁶ SZILÁGYI Péter, I. m. 259.

⁵⁷ FODOR András, I. m. 76-77.

⁵⁸ József Attila és Németh László viszonyáról I. PÉTER László, *József Attila nyomában*, Argumentum, Budapest 200, 241-248.

kezdve (Kr. e. 7. sz.) ismeretes, hogy két kiválasztott embertípus létezik: a költő és a király.⁵⁹

*Huszonhárom király sétál,
jáspiskorona fejükben, ...
új hold süt a balkezükben.
Huszonhárom kölyök császkál,
csámpás sityak a fejükben...
új nap lángol jobbkezükben (11,1-2; 5-6).*

De a „huszonhárom kölyök” is József Attila, az ifjú forradalmár. A királyok kezében hold süt, a kölykökében nap lángol, s ha hinni lehet a szimbolumértelmezésnek, akkor a hold a halálra utalhat, a nap pedig az életre.⁶⁰ Ez pedig azt jelenthetné, hogy az adott pillanatban költőnk jobban bízott a forradalomban, mint költészetében.

De különleges a befejezés azért is, mert befejezetlen, azaz a költő a 12. verspárnak, a záródarabnak csak az első felét, az alanyokat írta meg, az állítmányokat viszont, vagyis hogy a fekete, a sárga, a rézbőrű és a fehér emberrel mi történik, elhallgatta: az olvasókra hagyta a kiegészítést. Ennek oka talán abban rejlik, hogy kétségbeesésében mindkét lehetőséget (azaz a költő és a forradalmár tevékenységét) egyaránt értelmetlennek látta, s helyettük inkább a halált választotta volna, de ezt önmagának sem merészelte bevallani.

5. Végző összegezésül talán megállapíthatjuk, hogy abban a válságos helyzetben, amelyben a *Medáliák* elnyerte végző formáját, József Attila remény és reménytelenség között hánkolódott, s az öngyilkosság gondolata is felmerült benne. Olykor annyira lehetetlennek tartott minden további tevékenységet, mind a költőét, mind a forradalmárét, hogy jobbnak vélte meghalni. Ezért térnek vissza újra meg újra ciklus általunk tagolt részeiben a reménytelenség és a halál képei. Ezt azonban

---

⁵⁹ Hésziodosz, *Istenek születése, Munkák és napok*. Fordította TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre, Magyar Helikon, Budapest 1976, 9-10.

⁶⁰ Jean CHEVALIER, Alain CHEERBRANT, I. m. 590, 890-891.

kimondani nem merte, de elhallgatásával sugallta. Fájdalmát átsugározza minden kisemmizett sorstársára, bármilyen színű legyen is a bőre, mert már ekkor a mindenséghez mérte magát. A fenti értelmezés fényében a befejezés kiegészítése efféle lehetne:

*Az eltaposott orrú fekete,
a sárga, kinek kékebb az ege,
a rézbőrű, kin megfagyott a vér
és lidércként rugódozó fehér - -*

*velem vacog itt, mert vérem, egem
övé, szomorú arcszíne beteg,
fájdalmában kutatja sírhelyét,
s az égbolton szétzúzza bús fejét.*